

RUDARSKA HISA GISER.

Besedilo:
Matevž Šlabnik

Fotografije:
arhiv Zavoda ID20
Nejc Menard
Iztok Hvala
Joost Nussy

Stanovanjske hiše so neprecenljiv del kulturne dediščine določenega prostora. A redko se zgodi, da se kak primer ohrani nedotaknjen in skupaj z bogastvom, ki so ga ustvarili njegovi stanovalci, čaka na naključnega raziskovalca. Ob prestopu praga hiše Giser smo imeli srečo, da smo doživeli prav to – vstopili smo v časovno kapsulo, iz katere so nas preko dokumentov, fotografij in predmetov nagovarjala sporočila iz preteklosti. Pred nami se je začela razpletati zgodba idrijske rudarske hiše in njenih prvotnih prebivalcev.



HIŠA.

Hiša Giser stoji na obronku med Skirco in Jurčkovo grapo, le streljaj oddaljena od idrijskega rudniškega gradu Gewerkenegg. Z visoko čelno fasado je orientirana proti Jurčkovi grapi, tako kot nekoč vse tam stoječe stare hiše. Hišo Giser lahko po atributih prištevamo k tipu t. i. idrijske rudarske hiše, ki je od svojega pojava v 18. stoletju dolgo časa predstavljala najpomembnejši stanovanjski tip idrijskih rudarjev. Ob vsesplošni prežetosti mesta z rudnikom so tudi skozi rudarske hiše utripali impulzi rudnika, težkega rudarskega življenja, racionalnosti, iznajdljivosti in posebne delavske estetike. V luči ogroženosti idrijskih rudarskih hiš je avtentično ohranjen objekt prava redkost, ki jo je vredno pobližje spoznati.



Pogled iz Jurčkove grape. Hiša Giser (zadaj) skupaj s sosednjo Rejčevo kaže podobo stare Idrije.

Točna letnica izgradnje stanovanjske hiše Giser ni poznana, a lahko na podlagi ohranjenih virov in literature ugotovimo, da ima za sabo gotovo dve stoletji. Objekt se je skozi leta spreminjal, saj sta mu vsaka generacija in vsako zgodovinsko obdobje vtisnila kakšno samosvojo prvino. Stavbna osnova izkazuje tipično stanovanjsko gradnjo delavskega sloja, značilno za Idrijo poznega 18. in 19. stoletja. Hiša je delno vkopana in prislonežna v hrib s kamnitim podstavkom, nad katerim se v višini pne lesena nadgradnja, ki je le v kuhinjskem delu obeh nadstropij učvrščena s kamnitimi zidovi. Dvokapno streho, ki je bila izvorno najverjetneje krita s škodlami, danes pokriva novejša betonska kritina, pod oker plastmi sedanjega ometa pa se razkriva prvotna umirjena belina značilne rudarske hiše, ki jo harmonično dopolnjujejo simetrični nizi malih dvokrilnih oken. Rudarski značaj poslopja dopolnjujeta klasična atributa – *podčitek*, majhna dvignjena ploščad pred glavnim vhodom ob strani objekta, in gank, pokrit zunanji hodnik, po katerem se iz spodnjega okrasnega vrtilčka še danes vzpenjajo cvetoče vrtnice.

Prvotno pravokotno tlorisno obliko rudarske hiše, ki je izrisana že v franciscejskem katastru iz zgodnjega 19. stoletja, so pozneje razširili, kot je bilo to značilno tudi za druge tovrstne stavbe. Z razširitvijo hiše proti zahodu se je najverjetneje v začetku 20. stoletja uveljavil zanimiv nazobčan tloris, ki objekt zaznamuje

še danes. V 60. letih prejšnjega stoletja so nato izvedli še nekaj železobetonskih dopolnitev – posodobljeni so bili tradicionalni elementi ganka in *podčitka*, prenovljena je bila kuhinja v pritličju in dodana terasa ob zgornji kuhinji. Odstopanje od tradicionalnih vzorcev je bilo v tem času opaziti tudi na fasadi, ki je bila iz značilne bele nadgrajena v modernejši oker odtenek. Vendar je hiša kljub konstantnim dodelavam, ki so bile naravna posledica dolge bivanjske kontinuitete, uspela ohraniti prvotni značaj in v sodobnost prenesti nekaj klasične rudarske estetike.

Hiša Giser tudi v notranjosti kaže na tradicionalne vzorce bivanja. Razkriva namreč značilno razporeditev prostorov, saj se okrog vhodne veže zvrstijo strmo stopnišče v nadstropje, kuhinja in glavna soba (*hiša*) s spremljajočo manjšo kamro. Tipična razporeditev se v nekoliko manj prostorni obliki ponovi v nadstropju. Hišna oprema daje slutiti postopen razvoj hišnega inventarja, ki sledi splošnemu razvoju bivanjskih standardov od 19. stoletja naprej. Pohištvo v hiši Giser od preprostejših prvotnih *kostnov* (predalnikov) in skrinj do poznejših umetelno izrezljanih omar iz zgodnjega 20. stoletja in sodobnejšega furniranega pohištva iz časa po drugi svetovni vojni pripoveduje zgodbo o dveh stoletjih neprekinjenega bivanja v tem objektu.

O dolgem časovnem loku stanovanjske uporabe pa pričajo tudi povedne plasti notranjih ometov, ki ena za drugo razkrivajo različne barvne in ornamentalne kombinacije, s katerimi so nekoč poživljali tesne bivalne prostore. Predvsem pa notranjost hiše preseneča z drobnimi detajli, ki izkazujejo, da so nekdanji stanovalci preprostemu bivališču znali vdihniti prav očarljive poudarke in popestriti marsikdaj enoličen vsakdan.



Ročno izdelano pohištvo, plod visokih obrtniških spretnosti idrijskih rudarjev.



Glavna soba v nadstropju – štukaturni stropni okras bi prej pričakovali v kakšnem baročnem dvorcu kot pa v delavskem domovanju.

PROSTOR.

Čeprav so idrijski rudarji skrbno gojili ponos svojega delavskega stanu in bili pozorni na izkazovanje svoje razredne diferenciacije z okoliškim kmečkim prebivalstvom, pa je bilo v njihovih življenjskih vzorcih vendarle opaziti vplive obeh svetov, mestnega/industrijskega in podeželskega/kmečkega. To se poleg same arhitekture njihovih bivališč kaže predvsem v tesni navezanosti na naravo in v vzorcih kultiviranja krajine.



V strm breg nad potjo proti Skirci prislunjena uta rudarske hiše Giser.



France Zupančič, zadnji stanovalec hiše Giser, pri košnji.

Sestavni člen tega so bile t. i. *ute*, enostavni objekti, grajeni iz kombinacije kamnitega podstavka in preproste lesene nadgradnje, namenjeni shranjevanju, predvsem sena. *Ute* so delovale kot majhni centri rudarskih parcel na strmih travnikih in senožetih okrog mestnega središča, kamor so rudarji preko leta nalagali posušeno travo. Na podoben način so v preteklosti okolico urejali tudi pri hiši Giser, kjer so ob obsežnem zemljišču imeli v posesti kar tri *ute*. Te so preko poletja napolnili, pozimi pa je gospodar iz bolj oddaljenih dveh seno nosil do tiste, ki je bila najbližje hiši. Zadnji del te poti je prevzela gospodinja, ki je pri hiši očitno skrbela tudi za skromno delavsko živinorejo in krmila kravo, ki je bivala v kletnih prostorih rudarske hiše.

V *uti*, stari drvarnici in na podstrešju stanovanjske hiše Giser se je ohranilo tudi pravo bogastvo orodij, ki so bila v preteklosti nepogrešljiva pri ustvarjanju in ohranjanju idrijske kulturne krajine. Bogastvo različnih predmetov priča o navezavi idrijskih rudarjev na zemljo in o tesnem odnosu, ki so ga industrijskemu okolju navkljub uspeli zgraditi s prostorom, v katerem so bivali.



Zbirka orodij iz hiše Giser je izjemna.

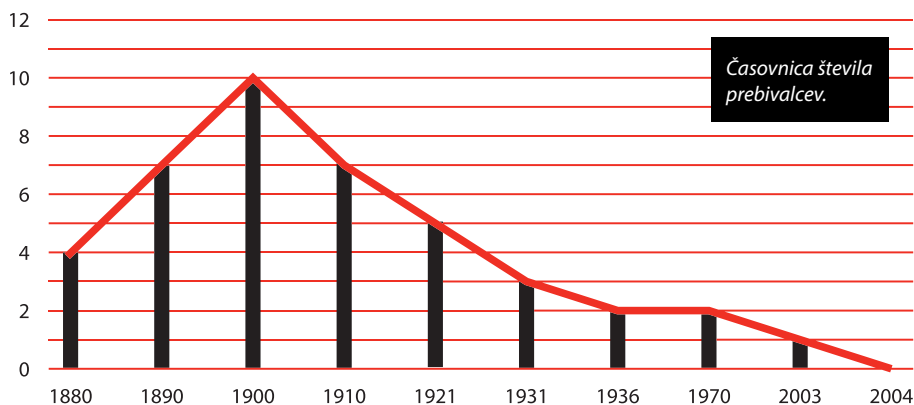
LJUDJE.

Hiša na današnji Ulici zmage 12 je bila prvotno v lasti družine Bogataj (Wogathey), kot po rudniškem urbarju podatke v svoji monografiji navaja Rafael Terpin. Lastništvo je nato prešlo v roke družine Brus, ki je s štirimi družinskimi člani hišo zasedala okrog leta 1880. Naslednji dve desetletji zaznamuje obdobje, ko sta poleg družine Zupančič, ki je v hiši nasledila Brusove, bivali izmenično še družini Mihevc in Peljhan. V hiši je hkrati bivalo največ deset oseb, kar je bila za idrijsko stanovanjsko stvarnost razmeroma znosna številka. Od prvih let 20. stoletja naprej je bila

hiša v celoti last družine Zupančič, s katero je povezano tudi današnje hišno ime.

Zgodba o nenavadnem hišnem imenu *Giser*, tudi *Gisar*, je tako kot mnogo drugih elementov idrijske kulture povezana z vplivom rudnika živega srebra. Ime izvira iz nemške besede *Gießler*, ki označuje livarja in nakazuje na poklic prvega hišnega gospodarja iz družine Zupančič, ki se je pred letom 1890 v Idrijo priselil iz Dvora pri Žužemberku. Tu je namreč vse do leta 1891 delovala livarna plemiške rodbine Auersperg, ki je slovela po odličnih livarskih izdelkih in v kateri so izdelali tudi med Idrijčani dobro

poznani Korletov vodnjak, postavljen na današnjem Scopolijevem trgu. Zupančičeve spretnosti pri rokovanju s kovinami so bile očitno zaželeni tudi pri živorebrovemu rudniku v Idriji, kjer se je zaposlil in si po poroki s Frančiško Brus ustvaril dom v Brusovi rudarski hiši ob vznožju Jurčkove grape. Zupančičev livarski poklic je bil očitno dovolj reprezentativen, da je porodil svojevrstno hišno ime, ki se je ohranilo do danes.



Časovnica števila prebivalcev.



Hiša je nato še nadaljnji dve generaciji ostala v lasti družine Zupančič, kjer so bili prav do zadnjega vsi moški hišni posestniki poklicno povezani z rudnikom. Rudarska hiša je leta 2003 s smrtjo zadnjega stanovalca sklenila svoj prvi, rudarski stadij. Kljub dve desetletji dolgi zapuščenosti pa je ostala skupaj s spomini, vezanimi na njo, z dokumenti, fotografijami in predmeti medij za prenašanje sporočil o pestri stanovanjski kulturi nekdanjih rudarskih prebivalcev.



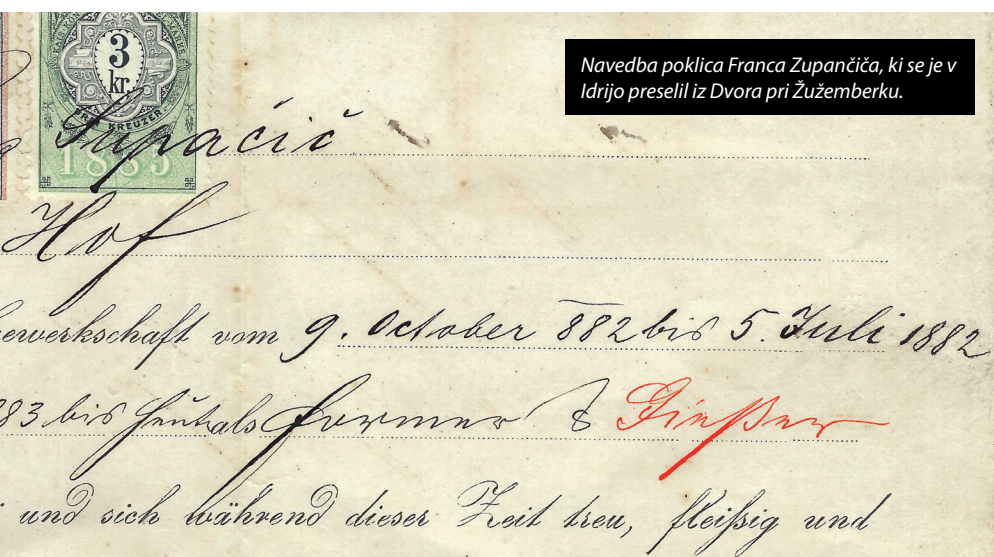
Člani družine Zupančič, zadnji stanovalci v hiši Giser.



Po skoraj dveh desetletjih opuščenosti je leta 2021 hiša Giser začasno ponovno zaživela z gostovanjem skupine mladih prostovoljcev iz devetih evropskih držav, ki so se v Idriji zbrali z željo po spoznavanju in ohranjanju kulturne dediščine.

POPOTNICA.

Hiša Giser je leta 2021 odprla novo poglavje v svoji razgibani zgodovini. Pri Zavodu ID20 smo z nakupom želeli preprečiti propad še ene rudarske hiše, ki je tako intimno povezana z nekdanjim rudarskim mestom. Tlakovati želimo pot za razvoj tega objekta, ki bo v prihodnost prenašal sporočila idrijske tradicije, hkrati pa bodoče generacije nagovarjal o pomenu uporabe naravnih materialov pri gradnji ter o nujnih izboljšavah na področju grajene dediščine in prostora. Želimo, da bi hiša na obronku med Skirco in Jurčkovo grapo še dolgo ponosno izžarevala svoj rudarski značaj.



Navedba poklica Franca Zupančiča, ki se je v Idrijo preselil iz Dvora pri Žužemberku.

DODATNO.

Več o bogastvu idrijske stanovanjske dediščine na: www.rudarske-hise.si

VIRI.

- Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Idrija, Popisi prebivalstva.
- Simona Kermavnar, »Idrijski vodnjak z rudarjem«, *Kronika*, 66, št. 2, 2018.
- Rafael Terpin, *Idrijske hiše*, Idrija 2011.